

MŰEMLEKVÉDELEM ITÁLIÁBAN

AZ ELMÚLT ESZTENDŐ különösen fontos volt az olasz műemlék-
védelem szempontjából. A korporációk és fasciók kamarája Bottai
nemzetnevelési miniszter előterjesztésére három törvényjavaslatot
tárgyalt le; ezek vannak hivatva az olasz műemlékvédelem gyökeres átszer-
vezésére. Időrendben első a műemléki felügyelőségek átszervezéséről, a
második törvény a műemlékvédelemről, míg a harmadik egy központi
restaurálási intézet felállításáról intézkedett. Mindhárom törvény fontos-
ságát már az is jelzi, hogy itt történt először kísérlet a műemlékvédelemnek a
korporatív államrendszerbe való beillesztésére. Az olasz műemléki törvény-
hozás már csak történeti adottságai miatt is a legfontosabb a nyugati orszá-
gok hasonló célú törvényei mellett. Illetékes magyar helyen nemrég foglal-
koztak az elavult műemlékvédelmi törvény reformálásának gondolatával, s
így időszerűnek látszik, hogy röviden ismertessük az idevonatkozó olasz
törekvéseket.

A három törvény közül kétségtelen a június i-én kiadott a legfontosabb.
Olaszországban mindeddig az 1909. évi műemlékvédelmi törvény volt
érvényben, bár egyes rendelkezéseit királyi vagy miniszteri rendelettel már
alaposan megváltoztatták. Az 1909-es törvény legnagyobb problémájának
az olasz műkincsek külföldre özönlésének megakadályozását tekintette és a
legszigorúbb kiviteli tilalommal, a magántulajdonban levő műemlékek jegy-
zékbe foglalásával, a jogi személyek műkincseinek elidegenítési tilalmával,
fokozatosan emelkedő vámtételekkel igyekezett a bajon segíteni. Az új tör-
vény már nem tekinti centrális problémájának a kivitel kérdését, sőt, bár-
milyen különösen hangzik, engedékenyebb álláspontra helyezkedett; a
főszempont a magán- és közérdek összeegyeztetése volt. Ennek követke-
ztében a törvény bizonyos helyeken szigorúbb, másutt engedékenyebb, mint
az 1909. évi, vagy az annak kiegészítésére hozott későbbi rendeletek. Leg-
helyesebb, ha részletesen ismertetjük a legfontosabb újításokat.

Az első pont a védelem tárgyát, vagyis a műemlék fogalmát határozza meg pontosan. Védelme alá veszi mindazokat az ingó és ingatlan tárgyakat, melyeknek művészeti, történeti, archeológiai, vagy etnográfiai értékük van. Beleértve a paleontológiát, a prehisztórikus és primitív civilizáció emlékeit, a numizmatikai vonatkozású tárgyakat, kódexeket, kéziratokat, levelezést, értékes okmányokat, ősnymtatványokat, a ritka vagy értékes könyveket, nyomtatványokat, metszeteket. A törvény védelme alá tartoznak továbbá a villák, parkok, kertek, ha történeti, vagy művészeti értékük van. Nem vonatkozik a törvény az élő szerzők műveire és az 50 évnél fiatalabb műalkotásokra.

A második pont tovább bővíti a törvény hatáskörét; kiterjeszti azon ingatlanokra, melyek politikai, katonai, irodalom-, művészet- vagy művelődéstörténeti kapcsolataik miatt különösen értékesek s amelyeket a nemzetnevelési miniszter e célra készült jegyzékbe foglal. E jegyzékbe foglalás tényét a miniszter kívánságára a telekkönyvbe is bevezetik, s így a törvény rendelkezései mindenkori tulajdonosra, birtokosra kötelezők.

A meghatározás alig tartalmaz többet, mint a régi törvény. Csupán pontosabban fogalmazták (pl. a művészeti érték megelőzi a történetit) és még inkább hangsúlyozták, hogy a műemlékvédelem egyaránt kiterjed ingó és ingatlan tárgyra. Teljesen új azonban, a második pont, mely az ingatlanok védelméről gondoskodik, ha nincs ugyan művészeti értékük, de különféle történeti vonatkozásuknál fogva érdemelnek védelmet. Eddig ezeket az ingatlanokat egy régi, homályos szövegű törvény alapján nemzeti emlékeknek nyilvánították és így gondoskodtak védelmükről. Ilyenek például D'Annunzio pescarai szülőháza, vagy a berici dombok környéke, ahol az 1848-as Risorgimento első csatója zajlott le, vagy Marconi villája, ahol első kísérleteit végezte.

Végül kimaradt a törvényből a természeti szépségek védelméről szóló rész, melyet az olasz törvényhozás szintén a nemzetnevelési miniszter hatáskörébe utal, sőt éppen a művészeti osztály ügykörébe; erről egy újabb 1939 június 20-i törvény külön intézkedik.

Majdnem teljesen a régi megoldást követi a törvénynek az a rendelkezése, mely az értékes műemlékek jegyzékbe foglalásáról intézkedik, de a régivel szemben csupán a különösen értékes műemlékek és műtárgyak feljegyzését rendeli el, míg a régi törvény kerete jóval tágabb volt. E jegyzékbe foglalásnak különösen a magántulajdonban levő ingó és ingatlan műemlékeiméi van nagy jelentősége, mert a későbbi megszorítások— eladási tilalom, ellenőrzés, megtekintés lehetősége, konzerválás — mindig azokra a magántulajdonban levő emlékekre vonatkozik, amelyeket jegyzékbe foglaltak. Hogy azonban bizonyos mulasztásokat elkerüljenek, a különösen értékes magántulajdonban levő műtárgyak akkor is a törvény rendelkezései alá tartoznak, ha valamely okból elmulasztották a lajstromozásukat. Ezzel el akarják kerülni azt a sajnos, megtörtént hibát, hogy a génuai Cattaneo deUe Volta-család birtokában levő hét Van Dyck-képet ki lehetett vinni az országból, mert nem voltak jegyzékbe véve.

A jegyzékbe foglalás maga is kétféle módon történik a tárgy értéke szerint. A különösen értékes tárgyak feljegyzését maga a minisztérium végzi és a tulajdonost értesíti, hogy a birtokában levő ingó, vagy ingatlan emléket a különösen értékes műtárgyak jegyzékébe felvette. Viszont a megyék, községek, törvényesen elismert jogi személyek és intézetek vezetői kötelesek a minisztériumnak megküldeni mindazon tárgyak jegyzékét, melyekre a törvény első pontja vonatkozik. Később természetesen jelenteni tartoznak az állományban beálló változásokat is.

Teljesen új rendelkezés a törvénynek az a pontja, ahol olyan gyűjteménye sorozatok jegyzékbe foglalásáról intézkedik, melyeknek mint együttesnek különösebb értékük van. Ezek a gyűjtemények oszthatatlanok, illetve a miniszter engedélye nélkül semmiféle címen sem lehet szétbontani. Így becsüli meg a fasiszta uralom a gyűjtőszellemet és ha a Fejérváry-gyűjteményre gondolunk, sajnálhatjuk, hogy hasonló intézkedés nem állt rendelkezésünkre egy értékes gyűjtemény szétbontásának, kivitelének megakadályozására.

Nagy fontosságúak a következő pontok (6—10). A nemzetnevelési miniszter felügyelete alá tartozik minden műemlék, különösen konzerválásuk, megtekinthetőségük szempontjából. A miniszter ezt a jogát a műemléki felügyelőségeken keresztül gyakorolja, egyházi jogi személyek birtokában

levőkre az egyházi hatósággal egyetértve, magántulajdonban levő műtárgyakra a felügyeleti jog és ellenőrzés csak akkor vonatkozik, ha jegyzékbe foglalták.

A második rész az emlékek konzerválásáról és őrzéséről intézkedik. Megyék, községek, elismert jogi személyek és intézetek tulajdonában levő műemlékeket, valamint a magántulajdonban levő, de jegyzékbe foglaltakat a miniszter engedélye nélkül sem lebontani, sem átépíteni, eredeti formáját megváltoztatni, sőt eredeti őrzési helyéről elszállítani nem lehet. Viszont a miniszter a nemzetnevelési tanács meghallgatása után a műemlék restaurálására, konzerválására kötelezheti a tulajdonost, ha ez vonakodik végrehajtani a szükséges munkákat, úgy azt a miniszter az állam költségén elvégeztetheti, az ingó műemléket, ha szükséges, nyilvános intézetbe vitetheti. Végül az így felmerült költségeket a tulajdonos köteles megtéríteni. Ha esetleg a restaurálás költségeit nem tudnák behajtani, a miniszter a műemléket a helyreállítás előtti becsértékén megvásárolhatja. Ebből természetesen az is következik, hogy a tulajdonosok által végzett restaurálások terveit csak az illetékes műemléki felügyelőség jóváhagyásával szabad végrehajtani, s ha engedély nélkül kezdenének ilyen munkához, a felügyelőség azt kártérítés nélkül felfüggesztheti.

Itt intézkedik a miniszter a műemlékek környékének kiképzéséről is. A helyes távlat, megvilágítás, egység megtartása érdekében a miniszter a műemlékek környékét kisajátíthatja, függetlenül a városrendészeti tervektől is. Ugyanitt intézkedik arról is, hogy az ingatlan műemlékek csak eredeti céljuknak megfelelő módon használtassanak.

Ezek a pontok a legszigorúbban igyekeznek megvédeni a műemlékek épségét, elősegíteni karbantartásukat, bárkinek a tulajdonában vannak is. Miként a nemzetnevelést minisztérium művészeti osztályának vezetője Marino Lazzari mondotta, a műemlék akkor is a közérdek tárgya, ha jogi értelemben magántulajdon. Innen származik az állami ellenőrzés joga, mert a nemzet művészeti és történeti örökségét minden körülmények közt meg kell védeni.

A harmadik fejezet a műtárgyak elidegenítéséről szól. Itt a törvény éles határvonalat húz az állami vagy erkölcsi jogi személy, intézet tulajdonában és a magántulajdonban levő műemlékek között. Az előbbieket elidegeníthetetlenek és a miniszter is csak a tanács meghallgatása után és csak akkor engedheti meg egyes tárgyak eladását, ha sem állapotukban, sem a közelvezés szempontjából nem éri kár. Cseréket jogi személyek és magánosok között, még külföldivel is engedélyezhet a miniszter, akinek ez a joga is újítás a törvényben. 1909 előtt éppen a Nemzeti Múzeum kísérte meg egy értékes Dante-ösnyomtatvány és egy Corvinkodex cseréjét, akkor ezt a jogot megtagadták a minisztertől. A már említett pontból természetesen következik, hogy tilos a jegyzékbe foglalt sorozatok, gyűjtemények eladása. Az eladási tilalmakat telekkönyvbe is átvezetik.

A magántulajdonban levő és különösen értékes műemlékek jegyzékébe felvett tárgyak eladását, elcserélését jelenteni kell a miniszternek, kinek ilyenkor elővásárlási joga van azon az áron, melyen az üzlet létrejött. Ez a jog a bejelentéstől számítva 2 hónapig van érvényben, amely idő alatt a tárgyat eredeti helyéről elvinni nem lehet.

A negyedik fejezet a kivitelről intézkedik. Már említettük, hogy az 1909. évi törvénynek ez a főproblémája, de az új törvénynek nem, sőt talán engedékenyebb is, mint elődei. Alig az 1909-i törvény tiltja a műemlékek kivitelét, ha abból a művészetnek vagy a történelemnek kára származik, az új törvény elsősorban a nemzet művészeti örökségét állítja a védelem tárgyául, s csak akkor tiltja a kivitel, ha igen nagy kárt okoz.

Az ötödik fejezet az archeológiai kutatásokról, ásatásokról és a véletlen leletekről szól. Ásatást csak állam végezhet, illetve a miniszter engedélyével magános is, mindkét esetben az ingatlantulajdonos köteles tűrni a kutatást, megfelelő kártalanítás ellenében, sőt területe miniszteri ren-

delettel akár az állam, akár magánszemély számára kisajátítható. A tulajdonosnak, de a véletlen találónak is csak jutalom jár, esetleg a lelet egy része, ha a múzeum nem tart igényt rá, de semmiesetre sem több, mint a lelet, vagy a megfelelő érték egynegyede. A magánszemélynek, ki saját költségére ásat, szintén csak egynegyed jár a leletből. Míg tehát a régi törvény az alsó határt állapította meg, — legalább a lelet fele, vagy az annak megfelelő érték — az új a felső határt szabja meg.

Teljesen újak a hatodik fejezet rendelkezései, ahol a közhasználat kérdését rendezik. Nemcsak a törvény szelleméből, de a fasiszta jogrendszerből is nyilván következik, hogy a nemzet művészi örökségét nem lehet elzárni a nemzet elől. A jövőben tehát nemcsak a közgyűjtemények, hanem a jegyzékben foglalt magángyűjtemények és műtárgyak is hozzáférhetők lesznek a közönség számára.

A törvény rövid ismertetéséből is kitűnik, hogy az új műemlékvédelmi törvény a fasiszta törvényhozás tipikus alkotása. Magán viseli az új olasz törvényhozás kristálytisza, világos és áttekinthető szellemét, mely a legnehezebb kérdésekben is megtalálja a helyes utat a jogos magánérdek és a közérdek között s ha a nemzet érdeke úgy kívánja, habozás nélkül rendeli alá a közérdeknek a magántulajdont. A szenátusban a korporatív törvény mintájának mondták, ami érthető, ha meggondoljuk, hogy alkotója Giuseppe Bottai a korporációs törvények megalkotója volt. A törvény előkészítésében pedig az olasz művészet és jogászvilág legjobbjai vettek részt: Santi Romano, Biagio Pace, Antonio Maraini, — aki nemcsak a legnagyobb olasz szobrász, hanem a mai művészi élet vezetője is — Marino Lazzari, a minisztérium művészeti osztályának vezetője, Luigi Miranda, Alberto Terenzio, Lazio műemléki felügyelője és mások.

Ha összevetjük a két törvényt, azt tapasztaljuk, hogy a lényeges változást a régi keretnek új szellemmel való megtöltése eredményezte. Egyik oldalon a nemzet művészeti és történeti hagyatékának nyilvánítja a műemlékeket és ebből vezeti le mindazokat a jogokat és köteleességeket, melyek az ellenőrzésben és fenntartásban a magántulajdon határán túl is lehetővé teszik az államhatalomnak a beavatkozást. Másrészt a nemzetnevelési miniszter hatalmát is — a fasiszta rendszer centralizmusából kifolyólag — megnövelte az új törvény.

A törvény mélyreható változásokat jelent az olasz műemlékvédelemben és nem túlozunk, ha azt mondjuk, hogy a legkorszerűbb elvek figyelembevételével a fasiszta politika szellemében átszervezték az egész olasz műemlékvédelemnek úgy a tudományos, mint az adminisztratív részét. A műemléki vonatkozású törvények azonban csak egy részét teszik a nemzetnevelési minisztérium reformmunkáinak. Az elmúlt évben hasonló nagyszabású törvény volt a Carta della Scuola, a természeti szépségek védelméről szóló törvény, a művészeti oktatás reformja stb. Nem nehéz mindezek mögött felismerni a fasiszmus egyik legnagyobb törvényalkotójának, Bottainak szellemét.

A korszerű olasz műemlékvédelemmel kapcsolatban pár szóval meg kell emlékeznünk az ide tartozó hazai törekvésekről is. Összehasonlításként talán elegendő, hogyha a műemlékvédelemről intézkedő 1891. évi XXXIX. t.-c. két paragrafusát idézzük: Műemlék elnevezés alatt értetik a földben vagy földszínén levő minden olyan építmény és tartozéka, mely történeti, vagy művészeti emlék becsével bír. — Megszűnik a bevett vallásfelekezetek egyházainak, valamint a magántulajdonoknak fenntartására vonatkozó kötelezettsége: 1. Ha a műemléket képező és istentiszteletre használt templom, vagy kápolnára nézve az illető egyház a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenti, hogy a műemléket isteni fiz-

teleire többé nem használja és egyébként is fenntartani nem akarja. — 2. Ha a magántulajdonos a vallás és közoktatásügyi miniszternek bejelenti, hogy a műemléket fenntartani nem akarja. — Tartozik mindkét esetben a tulajdonos a műemléket, ha szabad rendelkezésre a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése által előbb fel nem jogosíttatik, a bejelentéstől számított 60 napig érintetlenül hagyni.

Amint e rövid idézetből is kitűnik, a magyar törvény lényegesen kevesebbet tart műemléknek, mint az olasz. Az ingatlan műemlék fogalmát pedig nem ismeri. A „tartozéka“ kifejezés egyetlen, melyre több kevesebb sikerrel rá lehet fogni, hogy az ingó műemlékre vonatkozik. Még aggályosabb az a paragrafus, melynek alapján a legszebb műemléket is rövid két hónapi türelmi idő után le lehet bontani. A törvény megváltoztatásáról már a háború előtt is folytak tárgyalások, báró Forster Gyula korszerű műemlékvédelmi törvénytervezetet készített, de a világháború ezt a kérdést is levette a napirendről.

Szerencse, hogy a helyes műemlékvédelem nem függ teljesen a törvénytől, hanem azoktól is, akik végrehajtják. Amióta Gerevich Tibor áll a Műemlékek Országos Bizottsága élén, a helyzet a törvény ellenére sem olyan reménytelen, mint a háború utáni évtizedekben. Sőt a főváros illetékes szerveivel együttműködve Budapest műemlékeinek vészes gyorsaságú pusztulását is sikerült megállítani. Genthon István statisztikája szerint (1920—1930 között a műemléki jellegű ingatlanok egyhatoda pusztult el, míg az utóbbi fél évtizedben úgyszólván egy sem). Az esztergomi és székesfehérvári ásatások páratlan értékekkel gazdagították a nemzet műemlékvagyonát, de talán még fontosabb, hogy konzerválásuk Gerevich Tibor és Lux Kálmán vezetésével a legmodernebb műemléki elvek szerint történt. A legjobb olasz szakértők vezetése alatt egy egész restaurátor-nemzedéket nevelt a Bizottság, melynek olyan értékek megmentését köszönhetjük, mint a jáki, feldebrői, veszprémi középkori, vagy a sümegi Maulbertsch-freskók. A bizottság átszervezett könyv- és fényképtára ma a magyar művészettörténeti kutatás legfontosabb gócpontja. Végül, de nem utolsó sorban a két éve megindult topográfiai felvételező munka a legsürgősebb hiányokat pótolja és remélhetőleg a közeljövőben az annyira szükséges műemléki topográfia első kötetének megjelenéséről is írhatunk. A bizottság kiadásában megjelenő „Magyarország Művészeti Emlékei“ c. sorozat pedig nagy publikációk megindulását jelenti. Így Gerevich Tibornak „Magyarország románkori emlékei“ c. hatalmas kötete a felfedezés erejével hatott és kitűnő példa arra, hogyan kell a magyar múlt méltánytalanul elfelejtett, sokszor elajándékozott, kisajátított, de kellően nem ismert értékeit a modern kutatás segítségével napfényre hozni.

Az ország megnövekedésével a műemlékvédelmi munka is megnövekedett, hiszen, hogy mást ne is említsünk, visszatért Kassa, ahol a magyar múlt művészeti örökségének legfontosabb emlékei találhatóak. A műemlékvédelmi törvény reformja tehát még aktuálisabb, mint valaha. Jól tudjuk, hogy fejlődési, alkotmányjogi, de főként pénzügyi okokból nem követhetjük mindenben az olasz példát, de a magyar műemlékvédelem rajongói bizalommal és reménységgel tekintenek a kultuszminiszter felé, ki mint a magyar múlt tudós kutatója bizonyára megtalálja azokat az utakat és módokat a magyarság ezerszázados művészeti örökségének megmentéséhez.